

DOĞU TİMOR'DA ÇATIŞMANIN DÖNÜŞÜMÜ: KORUMA SORUMLULUĞU VE HİBRİT BARIŞ ÜZERİNE DÜŞÜNMEK

CONFLICT TRANSFORMATION IN EASTERN TIMOR: THINKING ABOUT RESPONSIBILITY TO PROTECT AND HYBRID PEACE

Elif Dilan TÛTMEZ¹, Ayça EMİNOĞLU²

1. Bağımsız Araştırmacı, Karadeniz Teknik Üniversitesi SBE Uluslararası İlişkiler ABD Doktora Öğrencisi, edilantmezz@outlook.com, <https://orcid.org/0000-0001-7028-3016>
2. Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, aeminoglu@ktu.edu.tr, <https://orcid.org/0000-0001-6925-7339>

Makale Türü Article Type
Araştırma Makalesi Research Article

Başvuru Tarihi Application Date
13.04.2023 04.13.2023

Yayına Kabul Tarihi Admission Date
25.10.2023 10.25.2023

DOI

<https://doi.org/10.30798/makuiibf.1282925>

Öz

Bu çalışma, uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ve desteklenen çağdaş barış inşası pratiği içindeki dönüşümü incelemektedir. Günümüze değin gerçekleştirilen barış inşası modelleri, pratik ve kavramsal olarak 'liberal barış' yöntemini yansıtmaktadır. Liberal barış yöntemi, şiddetli çatışmaların ardından, bir siyasi topluluğun restorasyonuna veya yeniden oluşturulmasına yönelik adımları içermektedir. Ancak yeniden inşa etme ihtiyacı, yalnızca devlet kurumları düzeyinde değil; aynı zamanda sosyal ve politik ilişkilerin her alanında, özellikle de insanların gündelik yaşam düzeyini de ilgilendirmelidir. Liberal barış yöntemi, demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü vb. sistemleri Haiti, Bosna-Hersek, Afganistan ve diğer savaş sonrası devletlerde görüldüğü gibi, sürdürülebilir barışı yerleştirmede ve kurumsallaştırmada başarısız olmuştur. Bu nedenle çalışmada, savaştan çıkan toplumlarda barışın (ve güvenliğin, kalkınmanın, yeniden yapılandırmanın) dışsal ve yerel arasındaki 'hibriditeye' bağlı olduğu savunulmaktadır. Çalışmada barış inşasının ancak liberal ile yerel arasındaki etkileşimle başarılı olabileceği, Birleşmiş Milletlerin (BM) Doğu Timor müdahalesi örneği üzerinden gösterilmektedir. Dolayısıyla çalışmada 'hibrit barış' yaklaşımının, uluslararası normlar, çıkarlar, yerel katılım ve kimlik biçimleri arasındaki ilişkiyi temsil etmesi nedeniyle, çatışma dönüşümünde sürdürülebilir barışı sağlayabileceği ileri sürülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Doğu Timor, Hibrit Barış, Koruma Sorumluluğu, Çatışma Dönüşürme

Abstract

This study examines the transformation in contemporary peacebuilding practice that is carried out and supported at the international level. The peacebuilding models realized to date reflect the 'liberal peace' method practically and conceptually. The liberal peace method includes steps towards the restoration or re-establishment of a political community after violent conflict. However, the need to rebuild isn't only at the level of state institutions; it'd also concern all areas of social and political relations, especially the level of people's daily life. The liberal peace method includes democracy, human rights, rule of law, etc. systems have failed to establish and institutionalize sustainable peace, as seen in Haiti, Bosnia-Herzegovina, Afghanistan, and other post-war states. For this reason, it's argued in the study that peace (and security, development, restructuring) in societies emerging from war depends on the 'hybridity' between the external and the local. In the study, it's shown through the UN's East Timor intervention that peacebuilding can only be successful with the interaction between the liberal and the local. Therefore, it's argued in the study that the 'hybrid peace' approach can provide sustainable peace in conflict transformation as it represents the relationship between international norms, interests, local participation, and identity.

Keywords: East Timor, Hybrid Peace, Responsibility to Protect, Conflict Transformation

EXTENDED SUMMARY

Research Problem

To emphasize the importance of the 'hybrid peace' method by examining the transformation in the liberal peacebuilding practice realized and supported at the international level in the post-Cold War period through the example of East Timor.

Research Questions

The main research question of the study: "How is the peacebuilding in the country of the United Nations (UN), which came to the country after Indonesia's withdrawal from East Timor in 1999?" is in the form. In this context, other research questions are as follows: What kind of changes did the peace method applied after the occupation of East Timor cause in the country? How did the UN take into account the realities of East Timor in its intervention in East Timor within the framework of the principle of "responsibility to protect"? How has the 'liberal peace' method had an impact on East Timor's being considered one of the poorest countries in Southeast Asia today?

Literature Review

Academic studies of the UN peace operations generally focus on the 'liberal peace' effects of the process and the points of success. In the academic literature, the liberal peace method is important because it provides democracy, human rights and the rule of law. However, although the liberal peace method encourages liberal values, it generally causes the application of provincial-liberal methods to those countries. There are not enough studies on the negative effects of liberal peace in the literature. In this study, the alternative perspective provided by the hybrid peace method and the missing points of the liberal peace approach are expressed. The subject is discussed through the example of East Timor, which is one of the rare events of UN peace operations. As a matter of fact, there is not a whole study on East Timor and hybrid peace in the academic literature. In this way, it is aimed to contribute to the literature with this study.

Methodology

This study explains the definitions and historical development of conflict transformation, crimes against humanity, the UN's responsibility to protect, and the hybrid peace approach. It uses the case of East Timor's political status problem, crimes against humanity, and the development of a new state after Indonesia's occupation and annexation between 1975-1999 to understand the UN's responsibilities and the necessary peace method. The study also provides a comparative analysis of the hybrid peace approach and the liberal peace approach. Scientific knowledge and production methods, as well as primary and secondary written sources, were used in the study.

Results and Conclusions

This study tests the credibility of the liberal peace intervention of the UN in East Timor (1999-2012). In the study, it's stated that the steps taken by the UN within the framework of the principle of "responsibility to protect" didn't lead to successful results for East Timor. East Timor is described as a rare event where the UN had to form a government from scratch. For this reason, in the study, the UN

not only maintains peace in the country and negotiates with the warring parties; It's stated that the country should also ensure political stability, and economic development, and establish reliable and democratic institutions. This is because the UN intervention in East Timor isn't just a peacekeeping force; It also shows that it should be considered as a political and economic development Project. The study highlights the UN's failed attempt to establish a Western civil society project in East Timor due to the shallow nature of liberal peacebuilding. For this reason, it has been discussed in the study that an alternative method such as the "hybrid peace method" may be more effective than the liberal peace method. From this point of view, the study argues that the future role of the UN can be a successful peace intervention if it mediates between local and international norms, institutions, laws, rights, needs, and interests depending on power and legitimacy among the subjects. In the study, it was concluded that the UN's intervention in East Timor didn't provide liberal peace principles. In the liberal peace method applied, Western values were imposed on East Timorese and the realities of the local people weren't taken into account. Principles such as democracy, human rights, liberal market system, and rule of law, which the liberal peace approach put forward, weren't reflected in the East Timor peace process. The UN hasn't been able to successfully complete the stages that it should implement in accordance with the principle of 'responsibility to protect'. Likewise, the UN didn't intervene during Indonesia's occupation of East Timor between 1975-1999. The UN came to the country in the name of peacebuilding in 1999, when Indonesia withdrew from the region, and couldn't prevent the crimes against humanity that took place in this period. UN Peace Missions established by the UN couldn't ensure the security and justice of East Timor after the war; they failed to rebuild its government. As a matter of fact, the liberal peace method applied by the UN has generally led to the application of provincial-liberal methods in the country, although it promotes liberal values. The relationship between society and the state was established through the institutions brought by the UN mission, not by the institutions of society. The diversity of East Timor's vernacular and the lack of translators made the relationship between institutions and society difficult. On the other hand, the lawsuits in the trial of crimes against humanity failed to meet the minimum requirements of international law. As a matter of fact, the UN saw East Timor as a 'non-self-governing region'. However, in 2012, when it withdrew from the country, East Timor continued to be a country that could not govern itself. Today, East Timor is one of the poorest countries in Southeast Asia. That's why the hybrid peace method is important for allowing subgroups and indigenous peoples to express themselves in line with strategies. Inclusive, democratic, and local approaches are key to long-term peace intervention.

1. GİRİŞ

İnsan ve insan yaşamı özdeş, yalıtılmış veya durağan olmadığından, aralarındaki çatışma kaçınılmaz görülmektedir. Savaş, şiddet, ölüm, acı ve sefaletle ilişkilendirilen çatışma; rekabet ve tahakkümün neden olduğu ikilikler (yen-yenil vb.) sonucunda ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte çatışmalar, yaşam belirtisinin de bir göstergesi sayılmaktadır. John Lederach'ın da ifade ettiği gibi, 'insan ilişkilerinde çatışma normaldir.' Ona göre çatışma, değişimi sağlayan bir motordur (Lederach, 2014). Bu değişim ise, insan algılarına ve tepkilerine bağlıdır. Eğer bir kişi kendisiyle, başkasıyla veya başkalarıyla çıkar uyumsuzluğuna sahipse burada çatışmadan söz edilir. Keza bu uyumsuzluk sadece kişi veya kişiler arasında değil; gruplar veya devletler arası ilişkilerde de geçerlidir. Bu nedenle bazı çatışmalar, ağırlıklı olarak sivil veya ülke içi bir yapıya sahipken; bazılarıysa küresel ölçeklidir (dünya savaşları). Uluslararası ilişkiler disiplinde bu durum, 'çatışma analizleri' doğrultusunda incelenmektedir. Disiplinde çatışma analizi, çatışmaya neden olan davranışları ve tutumları tetikleyen, şiddetlendiren algılar veya yanlış algılamalarla ilgilenmektedir. Çatışma analizi karşıt algılar hakkında bilgi veren, teori üreten ve çatışmayı çözmek için bu algıların nasıl değişebileceğini anlamaya çalışan araştırmaları içermektedir. Çatışmadaki yanlış algılamalar, çatışmanın çözümüne engel olarak görüldüğünden, burada algıların değiştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu nedenle çatışmanın analizine dair en büyük zorluk, değişimi anlamak ve teorize etmektir. Bu bağlamda problem çözücü yaklaşım, yalnızca çatışma algılarındaki değişiklikleri açıklamakla kalmamış, aynı zamanda çatışmanın çözümüyle de ilgilenmiştir. Problem çözücü yaklaşım, ilk olarak oyun teorisyeni Anatol Rapoport'un bütünleştirici bir arayışa yaptığı vurguyla ortaya çıkmıştır. Bu yaklaşıma göre, çatışan tarafların temel ihtiyaçlarına dikkat çekilirse, çatışmayı sonlandırmak mümkündür. Ancak insanın temel ihtiyaçları çatışma çözümü teorisyenleri tarafından, rekabetçi bir süreçte taviz verilemez veya üzerinde pazarlık edilemez bir konu olarak görülmüştür. Çatışma çözümüne göre bu durum, tarafsız üçüncü bir kimsenin yardımıyla analitik ve destekleyici bir çerçevede ele alınmalıdır. Örneğin diplomasi yoluyla, çatışan taraflar karşılıklı olarak ilişkilerini ve birbirlerini algılayış şekillerini tanıma sürecine girmelidirler. Çatışma çözümü teorisyenleri, bu sayede taraflar arasında güvenin teşvik edilebileceğini ve çatışmaya yönelik çözümlerin geliştirilebileceğini düşünmektedirler. Bu teorisyenler, taraflara kendi konumlarını ve ilgi alanlarını keşfetme, analiz etme, sorgulama ve yeniden çerçevelendirme konusunda yardım edilirse, çatışmaları aşmanın mümkün olduğunu savunmaktadırlar (Francis, 2012; Nesbitt-Larking vd., 2014; Berghof, 2018).

Çatışma çözümü, tarafların sıfır toplam ve yıkıcı çatışma modellerinden pozitif toplam yapıcı sonuçlara nasıl geçilebileceğiyle ilgilenmektedir. Amaç, çatışma halindeki taraflarca kabul edilebilir görünen ve çatışmanın çözümünde etkili olan süreçleri geliştirmektir. Çatışma dönüşümü teorisyenleri ise, modern çatışmaların, burada bahsedilen kazan-kazan tutumundan daha fazlasını gerektirdiğini savunmaktadırlar. Tarafların ve ilişkilerin yapısı, belirli bir çatışma alanının ötesine uzanan ilişkiler ağına gömülü olabilir. Çatışma dönüşümü, çatışma çözümünden farklı olarak ilişkiler, çıkarlar,

söylemler ve gerekirse şiddetli çatışmaların devamını destekleyen gruplarla ilişki kurma ve bunları dönüştürme sürecine dikkati çekmektedir. Çatışma dönüşümü teorisyenlerine göre çatışma tarafları, etkilenen toplum veya bölge içindeki insanlar ile maddi kaynaklara sahip olanların tümü, uzun vadeli bir barış inşasının tamamlayıcı aktörleridir. Bu, dış müdahalecilerin arabuluculuğundan ziyade, toplum içindeki çatışma halindeki gruplara verilen desteği vurgulayan kapsamlı bir yaklaşımı önermektedir. Lederach'a göre çatışma dönüşümü, belirli bir ortamdaki insani ve kültürel kaynakları aktif olarak içermeli, saygı duymalı ve teşvik etmelidir. Lederach, çatışma ortamının ve içindeki insanların 'sorun' ve dışarıdan gelenleri ise 'cevap' olarak görmediğimiz yeni bir merceğin varlığına işaret etmektedir. Lederach'a göre çatışmanın dönüşümü, 'görmenin yanı sıra bakmanın da bir yoludur'. Ona göre çatışma dönüşümü, şiddeti azaltan, sosyal yapılarda adaleti arttıran ve insan ilişkilerindeki temel sorunlara yanıt veren yapıcı bir süreci oluşturmaktadır (Miall, 2004; Lederach, 2014).

Çatışma dönüşümü, çatışmanın tarafları arasındaki uzlaşmış ilişkiyi dönüştürerek daha geniş bir toplumsal değişimi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Çatışmanın basitçe uyumsuz çıkarlar ve karşılanmayan ihtiyaçlar nedeniyle ortaya çıkmadığı görüşüne dayanarak, sorunları çatışmanın taraflarının toplumsal kimlikleri ve tarihsel ilişkileri içine yerleştirmektedir. Eşitsizlik ve adaletsizlik sorunlarının, sosyal ve kültürel olarak inşa edildiğini savunmaktadır. Çatışma dönüşümü, yalnızca mevcut durumu yeniden tesis etmeyi amaçlamamakta; aynı zamanda adalet ve sosyal değişime güçlü bir vurgu yapmaktadır. Lederach haricinde, Johan Galtung ve Adam Curle gibi akademisyenler, sürdürülebilir barışa geçiş için taraflar arasındaki yapısal ve asimetrik güç dengesizliklerinin dönüştürülmesi gerektiğini belirtmektedirler. Bu, aktörlerin, sorunların, kuralların ve yapıların dönüştürülmesi anlamına gelmektedir. Diğer bir ifadeyle, çatışmanın dönüşümü insan haklarının, yönetimin, sürdürülebilir kalkınmanın ve güvenlik sektörünün reforme edilmesine yönelik uzun vadeli bir perspektifi oluşturmaktadır. Çatışma çözümünden farklı olarak çatışma dönüşümü, liderlerle ya da kurumlarla sınırlı değildir. Tersine bu dönüşüm, toplumun her düzeyindeki müdahalelerle ilgilidir. Lederach'a göre çatışma dönüşümüne yönelik aktörler ve yaklaşımlar bir piramit şeklinde kavramsallaştırılabilir. Buna göre yapının en tepesinde üst düzey liderler ve müzakere süreci yer almaktadır. Bir altında ise, orta düzey liderler ve problem çözme yaklaşımları; piramidin son kısmında ise tabandan gelen liderler ve yerel barış grupları bulunmaktadır. Lederach, çatışmanın barışa dönüştürülmesi için piramidin her düzeyinin birbiriyle bağlantılı olması gerektiğini savunmaktadır. Bu anlamda çatışma dönüşümünde demokrasi, kamusal hayatın her düzeyine dahil edilmektedir. Uluslararası, ulusal ve yerel anlamda katılımın arttığı ve toplumdaki her kesimin kendi sesini bulmasına yardımcı olan bir sistemin varlığı planlanmaktadır. Bir anlamda çatışma dönüşümü, yereli barış süreçlerine dahil etmeyi içermektedir (Buckley-Zistel, 2008; Lederach, 1997). Ancak günümüze değin gerçekleştirilen 'barış inşası' süreçleri daha çok çatışma çözümüne odaklanmaktadır. Bu durumu BM'nin uyguladığı modellerde görmek mümkündür. BM'nin barış inşası sürecinde dikkate aldığı model; muhalif kuvvetlerin terhis edilmesini ve silahsızlandırılmasını; ülkede seçimlerin

uygulanmasını, bir geçiş hükümetinin kurulmasını, askeri tedbirlerin alınmasını; yerel polisin eğitiminin sağlanmasını; insan hakları önlemlerinin alınmasını vs. içermektedir. İlk bakışta bu model, çarpıcı başarıların elde edildiği izlenimini verse de BM birçok barış inşası sürecini belirttiği doğrultuda sonuçlandıramamıştır. Örneğin Angola, Kamboçya, Bosna ve Kosova'da gerçekleşen çatışmalara yönelik müdahaleler, çatışmanın dönüşümünde yetersiz kalmıştır (Miall, 2004). Nitekim bu çalışmanın konusunu oluşturan Doğu Timor da BM'nin çatışmanın dönüşümünde sınırlı kaldığı bir ülkedir.

Doğu Timor, Endonezya tarafından 1975-1999 yılları arasında işgal edilmiş bir ada ülkesidir. Doğu Timor'un 1975 yılındaki bağımsızlık ilanının ardından başlayan Endonezya işgali, artan şiddet olayları, uluslararası toplumun itirazı, Endonezya içerisindeki ekonomik kriz ve yönetim değişikliği gibi etkenler sonucunda sona ermiştir. BM müdahalesi ise, Endonezya'nın adadan çekildiği 1999 yılında gerçekleşmiş ve 2012 yılına kadar sürmüştür. Bu süreçte, Doğu Timor'da uygulanan barış inşası yerele inmemiş ve çatışmanın dönüşümü sağlanamamıştır. Bu çalışma, BM'nin Doğu Timor'daki 'başarısızlığının' nedenlerini incelemektedir. Çalışmanın amacı, yukarıda da bahsedildiği üzere çatışma dönüşümü yaklaşımlarının barış inşası sürecine yansıtılması gerektiğini göstermektir. Bu doğrultuda ise çalışmada, 'hibrit barışın', çatışmanın dönüşümünde dikkate alınması gereken önemli bir yaklaşım olduğu vurgulanacaktır. Keza bugüne kadar BM barış süreçlerinde uygulanan, 'liberal barış' yönteminin eksiklikleri dile getirilecektir. Dolayısıyla bu çalışmanın ilk bölümünde kavramsal çerçeve ve metodolojiye yer verilerek; insanlığa karşı suçlar, BM koruma sorumluluğu ilkesi ve hibrit barış kavramlarının tanımları yapılacaktır. Bu sayede BM barış müdahalesinin koşulları ve tercih edilmesi gereken yöntem açıklanmış olunacaktır. İkinci bölümde ise, Doğu Timor sorunu ekonomik ve politik nedenleriyle ele alınacaktır. Üçüncü bölümde ise ilk iki bölümde verilen bilgiler, 1999-2012 yılları arası BM'nin Doğu Timor barış inşası sürecine uyarlanacaktır. Bu bölümde, Doğu Timor tarafından bir bakış açısı sunulmaya çalışılacaktır. Bölümde, barış sürecinde güvenlik, yönetim (hükümet) ve adaletin ülkedeki işleyişi analiz edilecektir. Ayrıca ülkenin günümüzde geldiği son noktadan bahsedilerek çalışma sonlandırılacaktır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE METODOLOJİ

Çalışmanın ilk bölümünde insanlığa karşı suçlar, BM koruma sorumluluğu ilkesi ve hibrit barış yaklaşımının tanımı ile tarihsel süreçteki gelişimine yer verilerek, çalışmanın kapsamı açıklanacaktır. Endonezya'nın 1975-1999 yılları arasında gerçekleştirdiği işgalin ve ilhakın ardından, Doğu Timor'da yaklaşık yirmi dört yıl süren siyasi statü sorununu, işgal sürecinde yaşanan insanlığa karşı suçları ve ülkede inşa edilmeye çalışılan 'yeni devletin' gelişimini anlamak adına çalışmada söz konusu kavramlardan yararlanılacaktır. Doğu Timor, yıllar boyunca Portekiz ve daha sonra Endonezya egemenliği altında kalmış bir ülkedir. Doğu Timor'un bölgedeki huzurunu sağlayacak hususların oluşturulmasında ise görev alan BM'nin birtakım 'sorumlulukları' bulunmaktadır. Bu sorumlulukların ve gerekli barış yönteminin anlaşılması için çalışmada 'koruma sorumluluğu ilkesine' ve 'hibrit barış

yaklaşımına' yer verilecektir. Bu sayede çatışmanın dönüşümünde belirleyici olan kıstaslar aydınlatılmış olunacaktır.

2.1. İnsanlığa Karşı Suçlar

İnsanlığa karşı suçlar, insanlık tarihi kadar eski olmasına karşın, bu suçların tanımlanması ve sınırlanması oldukça yenidir. Uluslararası alanda insanlığa karşı suçlara dair ilk yasal tanımlamalar son altmış yılda ortaya çıkmıştır. İnsanlığa karşı suçların kesin hatlarla tanımlanması ise yakın tarihlerde gerçekleşmiştir (Cryer vd., 2007). Fakat bu tanımlamaların hala tartışmalı olduklarını belirtmek yerinde olacaktır. Çünkü insanlık kavramı tüm insanları içine alan, anlamca geniş ve soyut bir kavramdır. Bu nedenle insanlığa karşı suçların, savaş suçlarından ayrı olarak düzenlenmesi pek çok devlet tarafından itirazla karşılanmış ve kabul görmesi ise zaman almıştır. Bu anlamda savaş suçları terimi, uluslararası veya yerel silahlı çatışmalar sırasında sivillere veya düşman kimselere karşı işlenen ve faillerinin cezai olarak sorumlu tutulabilecekleri ciddi uluslararası insancıl hukuk ihlallerini ifade etmektedir. Bu tür suçlar temel olarak, 12 Ağustos 1949 Cenevre Sözleşmelerinden ve bunların 1977 tarihli Ek Protokolleri (I, II) ile 1899 ve 1907 tarihli Lahey Sözleşmelerinden türetilmiştir. Söz konusu tanımların en sonuncusu ise, Uluslararası Ceza Mahkemesi'nin (UCM) Roma Statüsünde (madde 8) belirtilmiştir. Statü'ye göre savaş suçları, 'cinayet, kasten büyük ıstıraba neden olma veya bedene/sağlığa ciddi zarar verme, tecavüz ve kasıtlı saldırılar' gibi yasaklanmış eylemlerin sivil bir nüfusun hedef alınarak işlenmesi olarak tanımlanmıştır. Statü, 1966'dan bu yana yaşanan şiddet olaylarının neredeyse tamamının ister ulusal ister uluslararası nitelikte olsun, silahlı çatışma kapsamına girdiğini belirtmektedir. Tanımlanan şiddet olaylarının süresi, yoğunluğu ve dahil olan grupların görünürdeki örgütlenme düzeyi dikkate alınmakta ve eğer bu raporda listelenen şiddet olaylarının büyük çoğunluğu adli bir süreçte kanıtlanırsa, savaş suçlarının uluslararası insancıl hukukun ciddi ihlalleri olarak işlendiğinin göstergesi sayılmaktadır (OHCHR, 2003).

İnsanlığa karşı suçlar, bazı devletler tarafından savaş suçları kapsamında değerlendirilmektedir. Nitekim insanlığa karşı suçlar, başlangıçta savaş suçları hukukundaki boşlukları doldurmak için oluşturulmuş ve birçok parametrede tanımsız bırakılmıştır. Bu nedenle insanlığa karşı suçlar, diğer uluslararası suçlardan farklı olarak, çeşitli uluslararası mahkemelerin statülerinde yer alarak gelişmiştir. Söz konusu uluslararası mahkemeler ise, malum bölgelerde gerçekleşen uluslararası nitelikteki bazı suçların yargılanması adına kurulmuş ve dönem itibariye sınırlı kalmış, ad hoc (özel) mahkemelerdir. Bu mahkemelerin statülerinde yer alan insanlığa karşı suçlar, bölgedeki gelişmelere uygun olarak düzenlenmiş ve kapsamı da buna göre belirlenmiştir. Ancak son dönemlerde uluslararası ceza hukukunun uygulanmasındaki artış; uluslararası belgeler ve yorumlar arasındaki verimli etkileşim, insanlığa karşı suçların kapsamına ilişkin tutarlı bir tablo oluşturulmasını sağlamıştır (OHCHR, 2003). Bu tablonun tamamlanması ise oldukça zaman almıştır. Bu anlamda insanlığa karşı suç tanımlamalarının önemli bir tarihsel serüveni bulunmaktadır.

Kavramın açıkça belirtilmediği fakat, üzerine düşünüldüğü ve buna yönelik adımların atıldığı ilk olay 1268 yılında gerçekleşmiştir. Napoli’de Suabia Dükü Konradin von Hohenstaufen, insanlığa karşı haksız bir savaş başlatmasından ötürü, burada kurulan mahkemece yargılanmış ve idam edilmiştir. 1474’te Alman İmparatoru Peter von Hagenbach, Alsas, Avusturya, Almanya ve İsviçre’den yargıçlardan oluşan uluslararası bir mahkeme tarafından cinayet ve tecavüz de dahil olmak üzere 'Tanrı'nın ve insanın kanunlarına' karşı işlediği suçlardan mahkûm edilmiştir. ABD’de, İngiltere’ye karşı gerçekleşen bağımsızlık savaşının ardından 'tüm insanlığın doğal haklarına karşı savaş' nedeniyle İngiltere Kralı'ndan hesap sorulması çağrıları yapılmıştır. Fakat buna yönelik bir uluslararası ceza mahkemesi kurulmamıştır (Bantekas ve Nash, 2009). İnsanlığa karşı suç kavramı devletlere karşı ise, ilk kez 1915’te kullanılmıştır. Diğer bir ifadeyle insanlığa karşı suçlardan resmi olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında bahsedilmiştir. Kavram, Rusya, Fransa ve İngiltere tarafından İttifak Devletleri’nde gerçekleştiğini savundukları katliamlar için kullanılmıştır. Örneğin, 28 Mayıs 1915’te İngiltere, Rusya ve Fransa’nın Türkiye’deki Ermenilerin katledildikleri iddiasıyla yayınladıkları ortak bildiriye yer almıştır. Ancak bildiri öncesi ortaya konan tekliflerde kullanılan tanım, ‘Hristiyanlığa ve medeniyete karşı işlenen suçlar’ şeklinde olup, daha sonra Fransa Dışişleri Bakanının önerisiyle ‘insanlığa karşı suçlar’ olarak değiştirilmiştir. Antonio Cassese söz konusu üç devletin ‘insanlık’ derken tüm insanları kastedip etmediklerinin belli olmadığını; fakat siyasi bir sorunu çözmek amacıyla bu kavramı kullandıklarını belirtmektedir (Cassese, 2003). Öte yandan bu deklarasyonda insanlığa karşı suçların savaş suçları kapsamında ayrılması gerektiğine ilişkin öneriler bazı devletlerin itirazıyla sonuçlanmıştır. Bu karşı çıkışın nedeni ise, 1907 yılındaki Lahey Sözleşmesine dayanmaktadır. Söz konusu sözleşme insanlığa karşı suçların da çıkış noktasını oluşturmaktadır (Azarkan, 2003).

İkinci Dünya Savaşı’na gelindiğinde ise tarih, milyonlarca insanın ıstırabına yol açan vahim bir tabloya şahit olmuştur. Özellikle Nazi Hükümeti’nin bu süreçte gerçekleştirdiği insanlığa karşı suçların yargılanması, bu suçların tanımlanmasında dönüm noktasını oluşturmuştur. Söz konusu tarihe kadar insanlığa karşı suçlar ayrı bir alan olarak ele alınmamıştır. Ancak Nazi savaş suçlularının yargılanması adına 8 Ağustos 1945’te kurulan Nürnberg Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi (UACM), insanlığa karşı suçlara ayrıca değinmiştir. Nürnberg Statüsüne göre insanlığa karşı suçlar, savaş zamanı veya barış zamanında sivil nüfusu öldürme, köleleştirme, sürgün etme, yok etme ya da diğer insanlık dışı eylemler olarak belirtilmiştir. Hatta Mahkeme’nin yargı yetkisine dahil olan bir suçu işlemek amacıyla (o ülkede suç olarak görülme bile) siyasal, ırksal veya dinsel sebeplerle zulmetmek, insanlığa karşı suçlar içerisinde sayılmıştır. Bu sayede insanlığa karşı suç kavramı, ilk kez uluslararası hukuk içerisinde bir zemine kavuşmuştur (Maviş, 2017). Fakat Cassese’ye göre Mahkemenin söz konusu tanımlaması, insanlığa karşı suçları diğer iki suç kategorisi (barışa karşı suçlar ve savaş suçları) ile ilişkilendirmesi nedeniyle eksiktir. Ayrıca bu ilişkilendirmenin yalnızca diğer devletlerin çıkarlarını doğrudan etkileyen suç eylemlerinin cezalandırılmasına yaradığını savunmuştur. Diğer bir ifadeyle insanlık dışı eylemlerin yasaklanmasına dair çıkarılan yasalar, üçüncü devletlerin düşünmediği bir konudur. Hatta mahkemenin

Müttefiklerin amacına hizmet ettiği iddia edilmektedir. Buna rağmen insanlığa karşı suç kavramına yönelik kurulan mahkemelerin, kavramın sınırlarının belirlenmesinde önemli katkıları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, uluslararası toplumun ‘ulusötesi’ endişeleri olarak kabul edilen eylemler, herhangi bir insanın doğasına veya olması gereken temel insani değerlere aykırı olan tüm eylemleri içerir hale gelmiştir. İkinci olarak, insanlığa karşı suçlar iç hukuka uygun işlense bile cezalandırılabilir hale getirildiği için, Nürnberg Statüsü önemli bir örnek oluşturmuştur (Cassese, 2003).

İnsanlığa karşı suç tanımlarının yapıldığı bir başka mahkeme ise, Uzak Doğu UACM’dir. Tokyo Savaş Suçları Mahkemesi (1949) olarak da bilenen mahkemeyi oluşturan statünün, Nürnberg Mahkemesine benzediği söylenebilir. Nürnberg’den farklı olarak Tokyo Mahkemesi insanlığa karşı işlenen suçları yargılamak için, ‘dini gerekçelerle işlendikleri’ yönünde ele almamıştır. Çünkü Nürnberg Mahkemesinde Nazi rejiminin özellikle dini sebeplerle Yahudileri hedef alması söz konusudur. Tokyo Mahkemesi ise Japon yetkililer ve askerlerin İkinci Dünya Savaşı boyunca işledikleri insanlığa karşı suçları yargılamak adına oluşturulmuştur. Belirtilen mahkemelerden sonra ise 1990’lı yıllara kadar insanlığa karşı suçlara yönelik herhangi bir gelişme yaşanmamıştır. Ancak 1990’lı yıllar, insanlığa karşı suçların kapsamının anlaşılmasını sağlayacak birtakım olaylara sahne olmuştur. Bunlardan ilki, Yugoslavya İç Savaşı’nda yaşanan insan hakları ihlallerinin yargılanması adına 1993’te kurulan Eski Yugoslavya UACM’dir. Mahkeme savaş suçları, insanlığa karşı suçlar ve soykırım suçu alanlarında yargılama yetkisine sahiptir. Tecavüz, işkence, hapsedme, köleleştirme gibi suçlar Mahkemece ‘insanlığa karşı suçlar’ olarak ele alınmıştır. Diğer bir mahkeme, Ruanda’da yaşanan insanlık dışı eylemlerin yargılandığı Ruanda UCM’dir (1994). Burada ise insanlığa karşı suçların sadece ‘savaş’ sırasında değil; aynı zamanda ‘barış’ zamanlarında da işlenebileceği kabul edilmiştir. İnsanlığa karşı suçların tanımlanmasına yönelik adımların sonuncusunu ise, UCM’nin kurulması oluşturmaktadır. 2002’de kurulan mahkeme, cezasız kalan insan hakları ihlallerinin yargılanması adına önem taşımaktadır. Mahkemeyi kuran 1998 Roma Statüsü, insanlığa karşı suçları; soykırım, köleleştirme, sürgün etme, öldürme, hapsedme veya fiziksel özgürlükten mahkûm etme, ırza geçme, cinsel kölelik ve işkence benzeri eylemler olarak tanımlamıştır (Maviş, 2017). Ancak çalışmanın da konusunu oluşturan Endonezya’nın Doğu Timor işgaline yönelik ‘insanlığa karşı suçların’ ve eğer oluşturulduysa uluslararası mahkemenin bu tarihsel süreçteki tanımlamalarda yer almaması dikkat çekicidir.

2.2. BM Koruma Sorumluluğu İlkesi

Immanuel Kant, yazılarında tüm dünyayı potansiyel bir küresel şehir olarak algılamıştır. Ayrıca herkesin sadece kendi devletinin değil, tüm dünyanın vatandaşı olma hakkına da sahip olduğu düşüncesindedir. Koruma sorumluluğu ilkesi, Kant’ın görüşlerinin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Kant, bir devlet ile vatandaşları arasındaki ilişkileri iç kamu hukuku ve uluslararası hukuk tarafından düzenlendiği kozmopolitik bir yapı içerisinde hayal etmiştir. Bununla birlikte üçüncü bir kıstas olarak görüşlerine uluslarüstü bir yapının varlığını eklemiştir. Ona göre bu yapı, devlet ve

vatandaşı arasındaki ilişkiyi ya da bir devlet ile diğer devletin vatandaşıyla arasındaki ilişkiyi düzenleyebilen bir konumdadır (Chataway, 2007). Koruma sorumluluğu ilkesi de esasen uluslararası bir yapının insanların korunmasında sahip olduğu aşamalı sorumlulukları içermektedir. Bu sorumluluklar, devletlerin vatandaşlarıyla ya da vatandaşların o devletlerle ilişkisini kapsayabilir. Bu anlamda koruma sorumluluğu ilkesi, 2001 yılında Kanada Hükümeti'nin öncülüğünde oluşturulan Müdahale ve Devlet Egemenliği Uluslararası Komisyonu (ICISS) tarafından kabul edilen raporda tanımlanmıştır. 2005 yılında ise BM Güvenlik Konseyi tarafından onaylanmıştır. İlkenin işlevsel hale getirilmesi ise köklerinin uluslararası insan hakları hukukunda ve uluslararası insancıl hukukta bulunan koruma yükümlülüklerine bağlı olması nedeniyle çok sayıda engelle karşılaşmıştır. Bunlardan biri de koruma sorumluluğu ilkesinin, insani müdahale kavramının bir devamı niteliğinde olmasından kaynaklanmaktadır (Gieryzc, 2010). İnsani müdahale kavramının yasal bir tanımı bulunmamaktadır. Ancak temel önermesini, dış güçlerin, insanları zulümlere karşı korumak için diğer ülkelere askeri yollarla müdahale etme hakkına sahip olması oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle bir devletin, diğer devletin vatandaşlarını, kendi devletinin eziyetinden kurtarmak adına sınırları dışında kuvvet kullanması anlamındadır. Devletlerin bu yöndeki müdahalesi ise uluslararası hukukta insan hakları bakımından ele alınmaktadır. Dolayısıyla müdahaleyi gerçekleştiren devletin, insan haklarını koruması; uluslararası barışı ve güvenliği bozmaması beklenmektedir (Dalar, 2014).

İnsani müdahale kavramı, 1990'lı yıllarda Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından uluslararası işbirliği umutlarının yanı sıra dünyanın her yerinde devlet içi silahlı çatışmaların patlak vermesiyle ortaya çıkmıştır. Bu devlet içi çatışmaların son derece şiddetli olması ve esas itibarıyla sivil nüfusu hedef alması, uluslararası alanda yeni bir siyasi sürecin başlamasını sağlamıştır. BM ise, insani müdahale sürecine liderlik edecek ve insanları koruyacak nitelikli yapı olarak algılanmıştır. İnsani müdahale ilkesinin pratikte kendini göstermesi ise, 1992'de hem Somali hem de Bosna'da başlayan krizlerle mümkün olmuştur. Her ne kadar Bosna ve Somali sorunu BM için itici güç oluştursa da BM Güvenlik Konseyi üyeleri arasındaki siyasi bölünmeler ve kararsızlıkları, sivillerin korunmasına yönelik ortak eylemleri geciktirmiştir. Bu anlamda BM'nin insani müdahale konusunda, Somali'de ve Bosna'da ve daha sonra Ruanda'daki katliamların devam etmesiyle başarısız olduğu ortaya çıkmıştır. BM imajı ise neticede zedelenmiştir. İnsani müdahalenin nasıl başarılı bir şekilde gerçekleşebileceği üzerine yapılan araştırmalarda, birçok araştırmacı BM'nin siyasi irade, otorite ve askeri yetenekten yoksun olduğu sonucuna varmıştır. BM'nin bu imajı, daha etkili olarak algılanan güçlü devletlerin veya bölgesel örgütlerin eylemlerini verimli hale getirecek bir zemin oluşturmuştur. BM içerisinde ise bu duruma yönelik yeni adımlar atılmaya başlanmıştır. Başka bir ifadeyle, uluslararası toplumun (eski Yugoslavya, Ruanda, Demokratik Kongo Cumhuriyeti ve Sudan'da) tekrarlayan koruma başarısızlığı ve (Kosova'da olduğu gibi) yetkisiz müdahale korkusu, BM Genel Sekreteri'ni yönlendirmiştir. Bu süreçte Kofi Annan'ın, gelecekte sivillere karşı işlenen zulmün etkili bir şekilde önlenmesini ve uluslararası egemenlik ve diğer devletlerin iç işlerine karışmama ilkelerine saygı gösterilmesini sağlayacak ilkeleri

geliştirme çabalarını yoğunlaştırmıştır. Annan, insani müdahalenin devletlerin egemenliğine karşı kabul edilemez bir saldırı olduğu yönündeki eleştirilere değinerek hem 1999 hem de 2000 yılındaki BM Genel Kurulu oturumlarında, sistematik ve ağır insan hakları ihlallerine karşı ne yapılması gerektiğini sormuştur (Gieryzc, 2010). Annan'ın bu konudaki cevabı ise çatışmayı önlemeyi kurumsallaştırmak ve BM'nin kapasitesini arttırmak için tasarlanmış bir dizi tedbir (Silahlı Çatışmanın Önlenmesi Raporu vb.) kabul etmek olmuştur. Bunlardan birini 2001 yılında kurulan ICISS oluşturmaktadır. Komisyon'un yayınladığı raporda ise 'koruma sorumluluğu' ilkesi, insani müdahale kavramının yerini almıştır. Raporda geçmiş yasal müdahale hakkı, insani bir krizin kurbanlarının 'korunması sorumluluğu' olarak değiştirilmiştir. Diğer bir deyişle, Komisyon, devletlerin ve uluslararası toplumun, insanları soykırım, toplu katliam ve geniş çaplı etnik temizlikten koruma sorumluluğuna odaklanmıştır. ICISS raporunda, egemen devletlerin kendi vatandaşlarını soykırım, tecavüz, açlık vb. felaketlerden koruma zorunluluğu olduğu vurgulanmıştır. Söz konusu devletler, kendi vatandaşlarına karşı bu sorumluluğu yerine getiremediği takdirde, bu konuda uluslararası toplumun sorumluluk alacağı belirtilmiştir. Fakat, herhangi bir müdahalenin devlet egemenliğine zarar vereceği görüşü, BM Güvenlik Konseyi'nin koruma sorumluluğu kararını 2005 yılında kabul etmesine yol açmıştır. Alınan kararlarla birlikte, bir devletin vatandaşlarını savaş suçu, tecavüz, soykırım suçu, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlar gibi çeşitli insan hakları ihlallerine karşı koruyamaması halinde, uluslararası toplumun bu suçları engelleme hakkının olduğu tanımlanmıştır (Dalar, 2014).

Koruma sorumluluğu, insani krizler bakımından üç temel unsura sahiptir. Bunlar, insani bir felaketi önleme sorumluluğu, felakete karşı reaksiyon verme sorumluluğu ve olay sonrası yeniden inşa etme sorumluluğudur. Belirtilen her bir unsur ICISS raporunda birbirinden ayrı olarak ele alınmıştır. Komisyon, koruma sorumluluğunun beraberinde bir önleme sorumluluğu getirdiğine inanmaktadır. Ölümcül çatışmaların ve diğer insani felaketlerin önlenmesi, koruma sorumluluğunda olduğu gibi önce egemen devletlerin ve vatandaşlarının sorumluluğundadır. Ancak Komisyona göre çatışmanın önlenmesi sadece yerel veya ulusal bir mesele değildir. Çünkü önlemedeki başarısızlık uluslararası alanda pek çok olumsuz sonuca neden olabilir. Ayrıca önlemenin başarılı olması için uluslararası toplumun desteği oldukça gerekli varsayılmaktadır. İnsan hakları veya hukukun üstünlüğünü geliştirmeye yönelik yerel girişimlere destek verilmesi, kalkınma yardımı, iyi yönetişimin sağlanması, diyalog veya uzlaşmayı teşvik etmeye yönelik diğer çabalar, önleme sorumluluğu içerisinde yer almaktadır. Öte yandan önleme başarısız olduğunda, bir devlet içi çatışma ve kitlesel insan hakları suçlarına karşı uluslararası toplumun hiçbir şey yapmaması bir seçenek olarak kabul edilmemektedir. Komisyon, önleyici tedbirlerin başarısız olduğu durumlarda zorlayıcı yeni önlemlerin alınabileceğinden söz etmektedir. Bunlar ekonomik, siyasi veya adli önlemleri içerebilir ve aşırı durumlarda askerî harekât da bu önlemlere dahil olabilir. Bu anlamda Komisyon askerî önlemler için birtakım koşullar da belirlemiştir. Diğer bir koruma sorumluluğu unsuru olan yeniden inşa sorumluluğu ise, iyi yönetişim, adalet, ülke içi uzlaşma ve sosyo-ekonomik kalkınmayı içermektedir (Evans, 2008). Dolayısıyla, bir

ülkede işlenen insanlığa karşı suçların önlenmesi ve tepki gösterilmesi yeterli değildir. O ülkenin uluslararası toplum tarafından yeniden inşa edilmesi gerekmektedir. Bu nedenle BM'nin 'müdahale' ettiği ya da 'koruma sorumluluğunu' gerçekleştirdiği eylemlerinin bu prensiplere uygun olması beklenmektedir. Sonuçta ise, BM koruma sorumluluğu ilkesi perspektif değişikliği ile sınırlı kalmayıp, bir tür yapılanma çabası göstermektedir. Ancak teoride veya yasal çerçevede gördüğümüz bu sistem oluşturma çabasının asıl pratikte ne kadar geçerli olduğunu anlamak önemlidir.

2.3. Hibrit Barış

Kavramsal bir araç olarak hibritlilik, biyolojide, sosyal bilimlerde ve hatta edebiyat/edebiyat eleştirisi olmak üzere bir dizi disiplinde uzun yıllardır tartışılmaktadır. Kelimenin tam anlamıyla ve biyolojide kullanıldığı şekliyle hibrit kavramı, iki veya daha fazla farklı elementin karışması veya birleşmesi sonucunda meydana gelen yapıyı (melezlik) ifade etmektedir. Kavram, 19. yüzyılda Avrupa emperyalizmi hakkındaki açıklamalara yön veren son derece tartışmalı bir kavramdır. Sosyal bilimlerde ise hibrit ya da hibridite kavramı, kimlik, kültür, ekonomi, güç ilişkileri ve siyasi sistemler üzerine yürütülen tartışmalarda ön plana çıkmaktadır. Özellikle dekolonizasyon süreci hakkındaki araştırmalarda 'hibrit' kavramı sıklıkla kullanılmaktadır. Örneğin post-kolonyal araştırmalar, hibrit kavramını ilk olarak sömürgeci güçler ile sömürgeleştirilmiş toplum arasındaki sosyopolitik etkileşim ve ilişkilerin karmaşık yapısını anlamada bir analiz birimi olarak dile getirmiştir. Sömürgecinin ya da müdahale edenin 'öteki olanı' reforme etme amaçlarını eleştiren Bhabha, yerel kesimin tahakküme karşı direndiklerini vurgulamıştır (Bhabha, 1994). Çünkü kurulan yeni düzenin yerel halkı içine katmadığı ve hükümet-yurttaş arasında bir uçurumun doğduğu düşünülmektedir. Çatışma çözümünde ise hibridite, dünya görüşlerinden gelen unsurların bir kombinasyonunu ifade etmektedir. Hibrit düzen, gayri resmi ve resmi iktidar kurumlarının karma yapısına işaret etmektedir. Dolayısıyla hibridite, liberal ve liberal olmayan kuralların, kurumların ve aktörlerin bir arada olduğu bir durum olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında devlet, hibrit bir siyasi düzen içinde, diğerleri arasındaki yalnızca bir kurumsal aktör ve güç kaynağı konumundadır. Hibrit kavramının gündeme gelişi ise, 1990'ların ikinci yarısı ve 2000'lerin ilk on yılındaki araştırmalarda sıklıkla yer alan 'liberal barış' kavramının eleştirisiyle mümkün olmuştur. Bu müdahalelerin dışarıdan yönlendirilen, devlet merkezli ve teknik yönelimine karşın yerel süreçleri ihmal etmesine dair ortaya çıkan eleştiriler, 'hibrit barış' kavramını geliştirmiştir. Hibrit barış, temelini oluşturan liberal barış teorisinin varsayımlarının aksine, çağdaş barış inşasının pratikte uygulanış şeklini tanımlayarak, küresel ve yerel; resmi ve gayri resmi; liberal ve liberal olmayan arasındaki iç içe geçmiş ilişkileri yakalamaya çalışmıştır. Bu sayede çalışmalarda eksik olan yereldeki 'gerçeklik' barış inşa sürecine eklenmiştir (Wallis vd., 2018).

Liberal barış söylemi, Sovyetler Birliği'nin çöktüğü yıllarda ön plana çıkmış bir fikirdir. Ancak Soğuk Savaş sonrası düzende uygulanan liberal barış inşası yöntemleri, istenilen başarıyı sağlayamamış ve bu fikrin sorgulanmasına yol açmıştır (Eminoğlu ve Aydın, 2021). Liberal barış, Batılı devletler, uluslararası kuruluşlar ve uluslararası finans kurumları tarafından tercih edilen, temelde ise savaştan

çıkan toplumların kalkınmasını hedefleyen bir barış inşa etme ve müdahale etme biçimidir. Bosna-Hersek, Afganistan, Sierra Leone ve Kosova gibi uluslararası barış desteği gören ülkelerde görülen barış inşası aslında liberal barış anlayışını oluşturmaktadır. Liberal barış kavramı, barışı sağlamanın sosyokültürel normlarını, onu mümkün kılan ve sınırlayan yapısal faktörlerini hesaba katmaktadır. Mac Ginty'e göre kavram, küresel Kuzeyin pratik ve ideolojik çıkarlarını yansıtmaktadır. Buna göre liberal barış kavramı, W. Wilson geleneğinden gelmekte ve barışçıl müdahaleleri haklı çıkarmak için ise liberal retorikten yararlanmaktadır. Bu anlamda liberal teori, yaşamın, kültürün, toplumun, refahın ve siyasetin dayandığı varsayılan bir ideolojiyi tanımlamaktadır. Çoğulculuk, hoşgörü, bireyin önceliği, hukukun üstünlüğü ve mülkiyetin korunması gibi pek çok kavramı da içerisinde barındırmaktadır. Mac Ginty, liberalizmin aslında aldatıcı gerekçelere sahip olduğunu ileri sürmektedir. Ona göre liberalizmde yer alan sorumluluk, gelişme gibi kavramlar, bir müdahalenin gerekçelerini oluşturmaktadır. Bu müdahaleler ise, liberal barış inşası kapsamında iç savaştan çıkan toplumlara uygulanmaktadır. Liberal barışı eleştirenlere göre, kavramın temel ironisi bu noktada ortaya çıkmaktadır. Onlara göre liberal barış, liberal değerleri teşvik ederken; genellikle illiberal yöntemler kullanmaktadır. Örneğin, genel nüfusun özgürleşmesi için iktidar sahiplerinin (ulusal ve bölgesel seçkinlerin, özel sektör mütteliklerin) konumu güçlendirilirken, Batılı değerler yerel halkın gerçekleri dikkate alınmadan dayatılmaktadır (Mac Ginty, 2010). Bu durumda Bosna-Hersek, Irak, Afganistan, Lübnan ve daha pek çok ülkede barışın ve demokratik kurumların teşvik edildiği uluslararası çabaların, liberal barış inşasına yönelik olduğu gerekçesiyle eleştirildiği söylenebilir. Diğer bir ifadeyle liberal barış kavramına dair eleştiriler, barış yönteminin nasıl olması gerektiği hakkındaki 'hibrit barış' kavramını ortaya çıkarmıştır (Jarstad ve Belloni, 2012).

Hibridite, tek bir ideolojinin egemenliğine karşı bir direnişi yansıtan pozitif bir güç olarak görülmektedir. Buna göre hibridite, alt gruplara veya yerli halklara kendilerini bazı stratejiler doğrultusunda ifade etmeleri için alan sağlamaktadır. Barış inşasında ise hibridite, liberal barış yaklaşımına alternatif oluşturmakta ve barış süreçlerinde yerel aktörlerin dahil edilmesi gerektiğini varsaymaktadır. S. Anam'a göre hibrit barış literatürde, hibrit barış yöntemi, hibrit siyasi düzeni, hibrit barış mülkiyeti ve yerel-liberal hibrit barış gibi farklı terimlerle açıklanmaktadır. Söz konusu terimlerin her biri, akademisyenlerin, hibrit barış kavramının nasıl anlaşılacağına ve kavramın çatışma sonrası barış inşasında nasıl işlediğine yönelik düşüncelerini yansıtmaktadır (Anam, 2018). Bunlardan biri Richmond tarafından öne sürülen 'yerel-liberal' hibrit barış yöntemidir. Richmond'a göre hibrit barış, yerel ve uluslararası normlar, kurumlar, yasalar, haklar, ihtiyaçlar ve çıkarlar arasında hem güce hem de meşruiyete bağlı olarak özneler arasında bir arabulucu rol üstlenmektedir. Barış süreçleri dikkate alındığında çeşitli yerel aktörlerin ve uluslararası normların gerek yerel gerekse de uluslararası alanda ilişkilerinin uzlaşmaya varılana kadar negatif yönde ve gergin ilerlediği gözlemlenmektedir. Richmond'a göre bu durum, hibrit siyaset sürecini oluşturmaktadır. Yani, yerel kesim ile işgalci devlet ve uluslararası aktörlerin dahil olduğu ülkedeki ilişkiler karmaşık bir süreci ifade etmektedir. Buradaki

hibrit siyaset biçimi, ülke içerisinde dolaylı ve doğrudan şiddet devam etse de yerel ve uluslararası kurumların etkileşimi sürdürdükleri yönündedir. Richmond'a göre negatif hibrit barış, gücün ve normların uluslararası kurumlardan alınarak devlete veya topluma devredilmesi iken; pozitif hibrit barış yerel ve uluslararası kurumların siyasi ve sosyal adaletsizlikleri birlikte ele aldıkları bir süreç olarak tanımlanmaktadır. Richmond'a göre pozitif hibrit barışta müdahale, yerel ölçekte önemli bir meşruiyet kazanır. Başka bir ifadeyle Richmond, hibrit barışı oluşturan kararların mümkün olduğunca kapsayıcı ve demokratik bir şekilde ele alınması ve yerele inmesi gerektiğini savunmaktadır (Richmond, 2015). Çünkü yerel toplumlar barış müdahalelerinin genellikle emperyal nedenlerle ve çıkar amaçlı gerçekleştirildiklerini düşünmektedirler. Özellikle bu barış müdahalelerinde, müdahale edenin çıkarları yerele yansıtıldığı için 'barış inşası' başarıya ulaşmamakta ve tepki çekmektedir (Eminoğlu ve Aydın, 2021). Sonuç olarak hibrit barış çalışmalarının söz konusu nedenlerden ötürü 'yerel' üzerine odaklanması önemlidir. Tabanın dikkate alınması gerçek bir barışa ulaşılabilmesi ve dolayısıyla liberal barış biçimlerinin kalıcı, sürdürülebilir bir barışı yaratabilmesi bu açıdan mümkün görünmektedir. Bu anlamda hibrit barış, 'kırılgan ve başarısız devletlerde barış ve güvenliği etkili bir şekilde koruması, liberal barışın en önemli sorunu olan toplum tarafından gerçek bir meşruiyet kazanması, toplumun katılımını sağlaması ve şiddetli çatışmaların psikososyal/manevi yönünü dikkate alması' (Anam, 2018) nedeniyle önem arz etmektedir. Özellikle bugüne kadar gerçekleştirilen liberal barış müdahalelerin başarısızlığı, hibrit barışın gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

3. 1975-1999: POLİTİK VE EKONOMİK NEDENLERİYLE DOĞU TİMOR SORUNU

Aralık 1975'te tüm dünyanın sırtını döndüğü Doğu Timor tarihini, sömürge dönemlerine kadar götürmek mümkündür. Uzun bir süredir dünya güç politikalarının rüzgarıyla boğuşan Doğu Timor, esasen Güneydoğu Asya'da yer alan küçük bir adanın parçasıdır (Choabang, 2012). Timor adası, Endonezya'yı oluşturan adalar zincirinin ucunda ve Avustralya'nın kuzeybatı kıyısından ise yaklaşık 400 mil uzaklıkta yer almaktadır. İkinci Dünya Savaşı öncesinde adanın batı yarısı Hollanda, doğu yarısı ise Portekiz tarafından idare edilmekteydi. Ancak Endonezya, 1949 yılında Hollanda'dan bağımsızlığını kazanmasıyla, Timor'un batı yarısının da sahibi olmuştur. Portekiz ise adanın doğu yarısını 1975 yılına kadar yönetmeye devam etmiştir. Tarihsel politik geçmişe bakıldığında, 1950'lerin ortalarından 1970'lerin ortalarına kadar Portekiz, BM'nin özerk olmayan bölgelerin idaresine ilişkin politikasına uymayı reddetmiştir. Portekiz ve BM arasındaki bu gerginlik, Lizbon'da yeni bir rejimin iktidara geldiği 1974 yılına kadar sürmüştür. Karanfil Devrimi olarak da bilinen süreçten sonra başa gelen yeni hükümet, BM Şartında verilen hükümler doğrultusunda sömürge topraklarının kendi kaderini tayin etme ve bağımsızlık haklarını tanıyan anayasa değişikliğini kabul etmiştir. Fakat yeni hükümet, Doğu Timor'daki dekolonizasyon sürecini başarıyla yürütememiştir. Bir siyasi otorite boşluğunun oluşması ise üç yeni partinin gündeme gelmesini sağlamıştır (Clark, 1980). Bunlar; bağımsız bir Doğu Timor devletinin kurulmasını talep eden Frente Revolucionária de Timor-Leste Independente (FRETILIN);

Endonezya'yla bütünleşmeyi savunan Associação Popular Democrática Timorese (APODETI) ve Portekiz'in varlığının devam ettiği özerk bir Doğu Timor isteyen União Democrática Timorese (UDT)'dir. Yapılan seçimlerde ise FRETILIN, oyların %55'ini alarak iç siyasi sürecin galibi olmuştur (Smith, 2010).

FRETILIN'in elde ettiği bu siyasi güç, Endonezya tarafından hoş karşılanmamıştır. Bu nedenle FRETILIN, Doğu Timor'un bağımsızlığını korumak adına Endonezya'yla diplomatik ilişkiler geliştirmeye çalışmıştır. Doğu Timor Dışişleri Bakanı Ramos Horta, Endonezya'nın endişelerini yatıştırmak ve desteğini almak adına hareket etmiştir. Horta, FRETILIN liderliğindeki bağımsız bir Doğu Timor'un Endonezya'yla yakın ve dostane ilişkiler sürdüreceğine ve Endonezya içerisindeki ayrılıkçı hareketleri desteklemeyeceklerine dair güvence vermiştir. Bu iyi niyet göstergesi ilk başta başarılı olmuştur. Endonezya 17 Haziran 1974 tarihli mektupta, her ülkenin bağımsızlığı gibi istinasız her ulusun bağımsızlık hakkı olduğunu kabul etmiştir. Keza mektupta, Endonezya'nın kendi topraklarını genişletmek ya da anayasalarının dışında başka toprakları işgal etmek gibi bir niyetlerinin olmadığı da kesin bir dille belirtilmiştir. İlk bakışta Endonezya'nın, gelecek Doğu Timor'un bir destekçisi ve dostu olacağı düşünülebilir. Fakat Doğu Timor'un bağımsızlığına yönelik atılan somut adımlara karşı Endonezya'nın tutumu oldukça farklı olmuştur. Ocak 1975'te FRETILIN ve UDT bir ittifak kurarak, Doğu Timor'un bağımsızlığını sağlayacak geçiş hükümetini Portekiz yönetimiyle görüşmüştür. Endonezya hükümet sözcüleri ise, bağımsızlığın Doğu Timor için mevcut bir seçenek olmadığını ileri sürmüşlerdir. Jakarta yönetimi, bölgenin geri kalmışlığına dikkat çekmiş ve Doğu Timor hakkında yanlış bilgiler yaymıştır. Özellikle FRETILIN'in Marksist bir parti oluşu, Jakarta yönetimi tarafından propaganda aracı olarak kullanılmıştır. FRETILIN'in ülkeyi komünistlere teslim edeceği yönündeki söylemler, dönemin bölgesel güvenliğini baltalayacağı şeklindeki endişeleri doğurmuştur. UDT ve FRETILIN arasındaki ittifak ise kısa sürede bozulmaya başlamıştır. Çünkü her iki parti, Portekiz yönetimiyle bir anlaşmaya varamamıştır. UDT liderleri, 1975 yılının temmuz ve ağustos aylarında Endonezya'yla temas kurmuştur. Bu görüşmeler sırasında Jakarta yönetimi, FRETILIN'in kurulacak olan ülkenin başına geçmemesi konusunda UDT'yi uyarmıştır. Endonezya tarafının kısmi desteğine güvenen UDT, 11 Ağustos 1975'te iktidarı ele geçirerek, FRETILIN liderlerinin hapsedilmesini talep etmiştir. Bu durum, UDT ve FRETILIN arasında çatışmaların yaşanmasına neden olmuştur. FRETILIN bu iç karışıklığın sonunda, ülkenin önemli bir bölümünü kontrol altına alarak, 28 Kasım 1975'te Doğu Timor'un bağımsızlığını ilan etmiştir. Ancak bu ilanı, Endonezya'nın geniş çaplı işgali ve ilhakı izlemiştir. Endonezya 17 Aralık 1975'te Doğu Timor'u işgal ederek, burada geçici hükümet kurduklarını ilan etmiştir. BM Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi, Doğu Timor'un kendi kaderini tayin hakkının olduğunu yeniden teyit etmişlerdir. Keza Endonezya'nın ülkeden çekilmesi çağrısında bulunmuş ve kınamışlardır. Fakat BM çabaları bu dönemde etkisiz kalmıştır. Endonezya tarafından kurulan geçici hükümet, BM Genel Konsey Başkanını ve Genel Sekreterini, 31 Mayıs 1976'da Dili'de yapılacak olan bölgesel halk meclisinin ilk toplantısına davet etmiştir. Bu davet BM ve ilgili kurumları

tarafından reddedilmiştir. Toplantı sonrasında kurulan heyet, Doğu Timor'un Endonezya'ya entegrasyonunu talep eden bir dilekçeyi Jakarta yönetimine sunmuşlardır. Söz konusu gelişmeler doğrultusunda Jakarta, bir yasa tasarısıyla Doğu Timor'un Endonezya'ya entegrasyonunu onaylamıştır (Clark, 1980).

Endonezya, Doğu Timor'u 27. eyalet olarak tanımış ve burada akıl almaz ölçüde insanlığa karşı suçlar işlemiştir. Özellikle Doğu Timor'un bir ulus olarak tamamen ortadan kalkmasına yönelik hareket etmiştir. Timor Denizi'ndeki petrol rezervlerinin önemi, Doğu Timor'da oluşabilecek herhangi bir komünist yönetimin Endonezya içerisinde bağımsızlık taleplerine yol açma ihtimali ve yaratabileceği istikrarsızlık, Endonezya'nın uyguladığı şiddeti şekillendirmiştir. Bu süreçte iki durum işgali elverişli kılmıştır. Bunlardan ilki, ABD, İngiltere ve Avustralya'nın 1965-1966 yılları arasında Endonezya'da gerçekleşen darbe ve sonrası sürece destek vermeleriyle ilgilidir. Burada milliyetçi duygular şiddetle birleşmiş ve şiddet, ulusal birliği güçlendirmek adına araç olarak kullanılmıştır. Söz konusu devletler ise, Doğu Timor'da kasıtlı olarak işlenen suçlara ortak olmuşlardır. Endonezya'da iktidara gelen Suharto, ABD Başkanı Gerald Ford ve Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın kişisel ziyareti sonrasında Doğu Timor işgalini kararlaştırmıştır. İşgal boyunca ABD, Endonezya ordusuna askeri eğitim vermiş ve silah satışı yapmıştır (Choabang, 2012). Yapılan bir araştırmaya göre 1992-1994 yılları arasında ABD, Endonezya'ya yaklaşık 170 milyon değerinde silah teslim etmiştir. Almanya 1993-1995 yılları arasında 300 milyon dolar, İngiltere ise 100 milyon dolarlık silah satışı gerçekleştirmiştir. Belirtilene göre ABD'nin Endonezya'ya silah yardımları daha sonraki yıllarda da devam etmiştir (Nair, 2000: 112). İkincisi ise, Avustralya ile yapılan işbirliğinin verdiği güvencedir. Avustralya'nın Doğu Timor üzerinde hem siyasi hem de ekonomik çıkarları bulunmaktadır. Avustralya, Endonezya'nın adadaki işgalini 1979 yılına kadar tanımamıştır. Fakat Endonezya'nın Timor Denizi'ndeki doğal kaynakların kullanımına yönelik Avustralya'yla anlaşması, işgalin seyrini kolaylaştırmıştır (Çınar, 2016). 1989 Timor Gap Antlaşması ile her iki devlet, Doğu Timor enerji kaynaklarının kullanımını ve bölgedeki ticaret alanlarını paylaşmışlardır. Aslında Avustralya'nın Endonezya'yla Doğu Timor hakkındaki mutabakatı 1975 yılında yapılan gizli görüşmelerle belirlenmiştir. Bu nedenle Avustralya 1976'da alınan BM kınama kararına çekimser oy kullanmıştır (Ishizuka, 2004). Dolayısıyla söz konusu devletlerin Endonezya'nın Doğu Timor işgaline karşı sessiz kalmaları tesadüf değildir. Silah satışından elde edilen kazanç, bölgede bulunan enerji kaynakları, deniz yol güzergahının önemi ve adanın Asya-Pasifik'te sağladığı stratejik avantaj bu işgalin yaklaşık 24 yıl sürmesini sağlamıştır. Özellikle Doğu Timor bağımsızlık hareketinin komünizmin yayılması olarak tasviri, BM içerisindeki tartışmaların yoğun geçmesini, hatta Endonezya işgalinin destek görmesini sağlamıştır. ABD'nin bu dönemde en ufak bir komünist hareketlenmeye verdiği cevap, Batı yanlısı rejimlerin destelenmesi yönünde olmuştur. Bu nedenle de söz konusu rejimlerin uyguladıkları insanlığa karşı suçlar, 1999 yılına kadar görmezden gelinmiştir. Ancak 1998 yılında Endonezya lideri Suharto'nun yönetimden çekilmesi, ekonomik kriz ve

yeni yönetimin değişen tutumu, Doğu Timor'un bağımsızlık sürecini tekrar gündeme getirmiştir. Bu tarihe kadar BM'nin herhangi bir barış girişimi ise bulunmamaktadır.

4. 1999-2012: DOĞU TİMOR'DA BARIŞ İNŞASI

1990'lı yıllar, Endonezya'nın Doğu Timor işgalinde sendelemeye başladığı bir dönemdir. Bölgede istikrarsızlığın artması ve şiddetin değişen boyutu, uluslararası alanda tepkilere neden olmuştur. Özellikle 1991 yılında gerçekleşen Santa Cruz Katliamının yarattığı etki, dayanışma hareketlerini tetiklemiş ve dikkatleri Doğu Timor'a çekmiştir. Birçok bağımsız gazetecinin ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri, küresel kamuoyu bilincini uyandırmış ve Suharto rejimine verilen uluslararası desteğin kademeli olarak aşınmasına yol açmıştır. Keza Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve insan hakları ihlalleri üzerine artan aktivizm, Doğu Timor'a yönelik insani çabaları hızlandırmıştır (Choabang, 2012). 1998'e gelindiğinde ise Endonezya'nın yaşadığı sosyo-ekonomik kriz ve değişen küresel siyaset, Endonezya'da yönetim değişikliğine neden olmuştur. İlk kez 1975'te dile getirilen Doğu Timor bağımsızlığı, bu hükümet değişikliğiyle tekrar gündeme gelmiştir. Suharto'nun yerine başa geçen BJ. Habibie, Doğu Timor sorunu için kritik bir rol üstlenmiştir. Siyasi konumunu güvence altına almak isteyen Habibie, uluslararası baskıya yanıt olarak Ocak 1999'da Doğu Timor'da bir referandum düzenlenmesini kararlaştırmıştır. Buna göre Doğu Timor ya Endonezya içinde geniş özerkliği ya da özyönetime geçişi seçecektir. 5 Mayıs 1999'da Endonezya ve Portekiz, BM himayesinde referandum koşullarını görüşmek üzere bir araya gelmiştir. Toplantı sonunda, Doğu Timor'un referandum güvenliğini sağlaması için Endonezya'ya tam sorumluluk verilmiştir. BM tarafından 11 Haziran 1999'da kurulan BM Doğu Timor Misyonu (UNAMET) ise, ağustos ayında referandum nedeniyle adaya göndermiştir. Referandum, Endonezya ordusu ve polislerinin gözetimi altında gerçekleştirilmiştir. Baskı ve korkuya rağmen, Doğu Timorluların %98'i referanduma katılmış ve oylama sonucunda %78,51'i bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Endonezya'nın bağımsızlık taleplerine tepkisi ise çok geçmeden gelmiştir. Endonezya ordusu tarafından silahlandırılan ve önceden tasarlanmış milisler, adada yakma ve yağma gibi çeşitli eylemlerde bulunmuşlardır. Bu süreçte binden fazla insan öldürülmüş ve yüz binlerce Doğu Timorlu kırsal bölgelere ve Batı Timor'a göç etmeye zorlanmıştır (Katzenstein, 2003).

Sistematik olarak artan şiddet ise, Doğu Timor altyapısını yok etmiştir. Tüm özel evlerin, kamu ve hizmet binalarının en az %70'i milis güçler tarafından yıkılmıştır. UNAMET personeli de çatışmalar nedeniyle ülkeden ayrılmak zorunda kalmıştır. İşgal döneminde yaşanan sorunların referandum sonrasında da devam etmesi BM Güvenlik Konseyini acil önlemler almaya zorlamıştır. Fakat Doğu Timor'da henüz bir askeri birimin olmayışı, çatışmaların bastırılmasını geciktirmiştir. Bölgede Doğu Timor'a yakın bir devlet olan Avustralya ise barışı koruma konusunda liderlik rolü üstlenmiştir. Adadaki istikrarsızlığın bölgeye taşınacağını düşünen Avustralya, bölgedeki hakimiyet arayışları için bir fırsat bulmuştur. Dolayısıyla Avustralya liderliğinde oluşturulan Uluslararası Barış Gücü (InterFET), BM'nin 1264 Sayılı kararıyla onaylanmış ve 20 Eylül'de adaya gönderilmiştir. Yaklaşık 8 bin askerden oluşan

ordunun yarısından fazlası Avustralya tarafından sağlanmıştır. Adaya gelen InterFET sayesinde milis güçler adanın Batısına çekilmiş ve UNAMET personeli düzenin tesisi için adaya geri dönmüştür. InterFET, kırsal bölgenin güvenliğini sağlamayı başarmıştır. Ancak adadaki milisler sonraki dönemlerde de faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. BM'nin adadaki barış taahhüdü ise, 13 yıllık bir süreyi kapsamakta ve birbirinin devamı olarak toplamda 6 farklı misyondan oluşmaktadır. InterFET ve UNAMET haricinde, Doğu Timor'un meşru bağımsızlığına kadar görev alması kararlaştırılan BM Geçiş Dönemi Yönetimi (UNTAET) bunlardan biridir. BM'nin 1272 ve 1338 Sayılı kararlarıyla kurulan UNTAET, 1999'dan 2002 yılına kadar adada bulunmuş ve buradaki siyasi, sosyal ve ekonomik yapılanmadan sorumlu tutulmuştur (Smith A., 2001). Nitekim BM, UNTAET'e Doğu Timor adına anlaşma yapma yetkisi de vermiştir. Doğu Timor'un bağımsızlığı ise ancak 2002 yılında gerçekleşmiştir ve FRETILIN'in askeri kolu olan FALINTIL lideri Xanana Gusmao ülkenin ilk Cumhurbaşkanı olmuştur. Bu tarihten sonra UNTAET görevini, BM Doğu Timor Destek Misyonu (UNMISSET) ve BM Doğu Timor Ofisi'ne (UNOTIL) bırakmıştır. Fakat adadaki istikrarsızlık ve şiddet 2006 yılında zirveye ulaşmıştır. Bir polis grevi olarak başlayan olaylar, hizipler arası çatışmalara yol açmıştır. Bu süreçte birçok kişi yerinden edilmiş ve öldürülmüştür. Düzenin sağlanmasında ise InterFET'e ihtiyaç duyulmuştur. Sürecin devamında BM Doğu Timor Entegre Misyonu (UNMIT) kurulmuş ve adadaki kamu güvenliğinin tesisi için uğraşmıştır. UNMIT'in görevi 'ulusal uzlaşma, barışın sağlanması ve sosyal uyumun teşviki' olarak belirlenmiştir. UNMIT, 2006'dan 2012'ye kadar adada kalmıştır (Choabang, 2012).

BM 1999'da verdiği barış sözünü, tercihleri nedeniyle yerine getirememiştir. BM'nin Doğu Timor'daki liberal barış hedefleri yüzeysel kalmış ve buradaki toplumu hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu durumun temelde iki yönü bulunmaktadır. Birincisi, BM'nin toplum ile yönetim kurumları arasındaki ilişkiyi inşa edememesindeki başarısızlığıdır. İkincisi ise BM'nin Doğu Timor vatandaşlarının günlük gereksinimlerine cevap verememesiyle ilgilidir. BM'nin liberal barış hedeflerinin, Doğu Timor sorunuyla ilişkisinin bir incelemesini sunmak bu nedenle önemlidir. BM'nin Doğu Timor sorunu konusundaki koruma sorumluluğunun ve hibrit barışın önemini anlamak adına, çalışmanın devamında Doğu Timor'daki 'güvenlik, hükümet ve adalet' yapılarının işleyişi tartışılacaktır.

4.1. Güvenlik

BM'nin adadaki barış inşasında karşılaştığı bazı temel güvenlik sorunları bulunmaktadır. Bunlardan ilki, özerklik ve bağımsızlık yanlısı silahlı grupların arasında patlak veren şiddetin ve Endonezya tarafından desteklenen katliamların bağımsızlık referandumu sonrasında daha da yaygınlaşması üzerinedir. Endonezya her ne kadar 1999 yılında adadan çekilse de buradaki faaliyetlerini devam ettirmiştir. Çünkü bütün bir nesil eski sistem altında eğitim görmüş ve çalışmıştır. İkincisi ise, bağımsızlık referandumunun ardından iktidara gelen FRETILIN'in gerilla gruplarıyla olan ilişkisini sürdürmesiyle ilgilidir. Bu durum Doğu Timor'un demokratikleşmesine önemli ölçüde zarar vermiştir. 2001 yılında yapılan seçimler sonucunda FRETILIN, oyların %57'sini alarak seçimleri kazanmıştır. Bu

süreçte BM, FALINTIL'in dağıtılması kararını almıştır. Ancak örgütün bir kısmı gerilla faaliyetlerini yürütmeye devam etmiş ve geriye kalanı ise Doğu Timor'un yeni savunma gücü olan (Doğu Timor Savunma Gücü) F-FDTL'nin çekirdeğini oluşturmuştur. FRETILIN, F-FDTL ve gerilla grupları arasındaki siyasi anlaşmazlıklar yönetişimde sorunlara neden olmuştur. Üçüncü boyut ise, Nisan 2006'da başkent Dili'yi terörize eden sokak isyanları ve silahlı milislerin ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemesiyle ilgilidir. Şiddet eylemlerinin artmasıyla yeni kurulan ülke, büyük bir sosyo-ekonomik krize sürüklenmiş; içinde bulunduğu yoksulluk nedeniyle de İnsani Gelişme Endeksi sıralamasının en alt kısmında yer almıştır. Ülkedeki ortalama yaşam süresi ise bu dönemde 52 ila 55 yıl arasındadır ve bebek ölüm oranı ise oldukça yüksektir. Dolayısıyla güvenliğin olmadığı bir ortamda yaşam oldukça kısadır. Doğu Timor hem çatışmanın hem de sosyo-ekonomik koşulların neden olduğu güvenliksiz bir ülkeyi temsil etmektedir. Bu nedenle bir ülkedeki liberal veya neoliberal hedeflerin gerçekleşmesi o ülkedeki güvenlikle ilişkilendirilmektedir (Richmond ve Franks, 2008; Kingsbury, 2009). Nitekim BM'nin Doğu Timor'daki barış misyonunun pratikte başarıya ulaşamamasında, 'güvenlik' temel etkenlerden birini oluşturmuştur.

BM'nin ülkedeki en ciddi yanılgılarından birisini Güvenlik Konseyi'nin ülkedeki referandumun güvenliğini sağlaması için Endonezya Hükümeti'ni görevlendirmesi oluşturmaktadır. BM, Yugoslavya, Somali ve Ruanda'daki barış çalışmaları sonrası itibar kaybı yaşamamasına rağmen, Doğu Timor'da barışı sağlamak için Endonezya ordusuna ve polisine güvenmiştir. Aynı zamanda Endonezya ve Portekiz, aldıkları kararla BM'yi güvenlik sorununun dışında bırakmışlardır. Endonezya, yaklaşık 24 yıl boyunca işgal ettiği bir ülkenin 'bağımsızlık' kararında, Doğu Timorlulara 'güvenli' ortam sağlamak konusunda söz vermiştir. Yapılan referandumla alınan bağımsızlık kararı ise Endonezya tarafından desteklendiği ortaya çıkan milis saldırılarıyla değiştirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda BM'nin Doğu Timor'daki barış inşası sorunlu bir şekilde başlamıştır. BM, adadaki felaketlerin önüne geçmek ve referandumun güvenliğini sağlamak için UNTAET'i Endonezya hükümeti yerine görevlendirmeliydi. Sonrasında ise BM misyonları, Doğu Timor'un savunma güçlerini geliştirme ve kontrol etme üzerine ilerlemeliydi. Ancak gelinen noktada Doğu Timorlular, BM'ye olan güvenlerini kaybetmişlerdir. Esasen BM, sahadaki gerçekleri göz ardı etmiş ve belirlediği misyonu uygulamaya çalışmıştır. Bu doğrultuda InterFET ve UNAMET, 'tarafsızlık' ilkesi doğrultusunda ilk olarak Doğu Timorlular üzerindeki kahraman imajına rağmen FALINTIL'i dağıtmaya karar vermiştir. Buna karşın bu kurumlar Endonezya Hükümeti'nin bölgedeki hareketlerini kısıtlamamış veya kontrol etmemiştir. BM kurumları, FALINTIL'in sahip olduğu yerel istihbarat birikiminden de yararlanamamış ve ülkenin güvenliğini sağlayamamıştır. FALINTIL'den gelenlerin oluşturduğu F-FDTL ise ciddi disiplin sorunları nedeniyle, güvenliği sağlamada yetersiz kalmıştır. Bu nedenle modern askeri silahlarla donatılmış bir polis grubu olan PNTL (Doğu Timor Ulusal Polisi) oluşturulmuştur. Fakat PNTL, daha önce Endonezya ulusal polis biriminde görev yapmış kişilerden oluşmaktadır. Bu nedenle F-FDTL ve PNTL arasındaki sorunlar güvenliğin sağlanamamasında rol oynamıştır. Keza aralarındaki rekabet, 2006'daki krizin yaşanmasına

neden olmuştur (Choabang, 2012). Gelineen noktada ise BM, koruma sorumluluğunu yerine getirememiştir. Ülkede insanlığa karşı suçlar işlenmeye devam etmiş ve liberal barış hedeflerinin işlerlik kazanmadığı görülmüştür.

4.2. Hükümet

Liberal barış, demokratikleşmeye, hukukun üstünlüğüne, insan haklarına, sivil topluma, piyasaya ve kalkınmaya dayanan bir çerçeveye sahiptir. BM'nin Doğu Timor'da kuracağı hükümetin de bu temelde olması beklenmekteydi. Ancak yönetimin, çatışma bölgesindeki seçkin kesim tarafından inşa edilmesine izin verilmesi, buradaki bireyleri ve toplumu birer tesadüfi varlıklar haline getirmiştir. Toplumun devletle ilişkisi, yine toplumun kurumları tarafından değil; BM misyonuyla gelmiş kurumlar aracılığıyla tanımlanmıştır. Diğer bir ifadeyle hükümet kurumları, toplum ve bireylerin çıkarlarını dikkate almamıştır. Endonezya Hükümeti'ne bağlı olarak çalışan kesim ise, referandum sonrasında Doğu Timor'u terk etmiştir. Doğu Timor yerel dilinin çeşitliliği ve tercüman eksikliği ise kurumlar ile toplum arasındaki ilişkiyi güçleştirmiştir. Bu nedenle Doğu Timor geleneksel yönetim anlayışı, BM kurumları tarafından uygulanmamıştır. Nitekim BM, Doğu Timor'u 'kendi kendini yönetemeyen bir bölge' olarak görmüştür. Bu nedenle UNTAET'i, Doğu Timor yönetiminin genel sorumlusu olarak atamış; adalet idaresi de dahil olmak üzere yasama ve yürütme yetkilerini vermiştir. Bunlar haricinde UNTAET, güvenliğin ve düzenin tesis edilmesi, sivil ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi, insani yardımın ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması gibi görevler de almıştır. Bu doğrultuda Doğu Timor'da rehabilitasyon ve gıda yardım programları oluşturulmuştur. Ülkenin kalkınmasında ise Dünya Bankası önemli roller üstlenmiştir. Fakat çok geçmeden, oluşturulan hükümet kurumlarının faaliyet gösterme kapasitelerindeki ve personel deneyimlerindeki yetersizlik ortaya çıkmıştır (Richmond ve Franks, 2008). Martin Smith'e göre UNTAET, 'sürdürülebilir bütçe oluşturmak, deneyimli bir personel geliştirmek ve Doğu Timorluların güvenini kazanmak' gibi konularda başarısız olmuştur. Ona göre UNTAET, stratejik planlamadan yoksun olduğu için toplumun günlük talepleriyle başa çıkamamıştır. Diğer bir ifadeyle ülke konusunda hiçbir uzmanlığı olmayan veya yerel dilleri bilmeyen insanların başarılı bir hükümet kurması baştan hatalı bulunmuştur (Smith M., 2003). Nitekim Jarat Chopra'nın da belirttiği gibi UNTAET'in temel hizmetleri yürütememesi, halkın güvenine mal olmuştur (Chopra, 2002).

Bir ülkedeki barış inşasının, o ülkedeki halkın kendi siyasi kaderini belirlemesiyle paralel ilerlediğini söylemek mümkündür. UNTAET'in hükümeti kurmak için geldiği Doğu Timor'da, halkın seçiminde yer almadığı bir yöneticiyi (Sergio de Mello) geçici yönetimin başına geçirmesi, ciddi sorunlara neden olmuştur. Hatta bölgeye gelen yetkililerin lüks yaşam tarzı ve kimisinin cinsel tacizle suçlanması BM'nin Doğu Timor halkı üzerindeki imajını zedelemiştir. BM'nin liberal barış hedefleri doğrultusunda tanımlanan demokratik yönetim anlayışı, Doğu Timor'da geçerliliğini yitirmiştir. Nitekim BM, Doğu Timorluların beklentilerini karşılayamamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi Doğu Timorluların kültürel bir yönetim anlayışı bulunmaktadır. Bu nedenle kendi bildikleri ve alışık oldukları

anlayış doğrultusunda bir hükümet talep etmişlerdir. BM'nin Doğu Timor'u bir an önce uluslararası standartlarda bir devlet haline getirme çabası, başarılı bir hükümetin kurulmasının önüne geçmiştir (Choabang, 2012). Dolayısıyla BM'nin Doğu Timor'daki hükümet kurma çabalarının, 'kendi adına konuşamayan insanların Batı düşünce ve geleneğini kabul etmeye zorlanması' olarak yorumlamak mümkündür. Keza, BM'nin 2012 yılına kadar adada kalmasının da önemli sonuçları olmuştur. Bunlardan ilki, adadaki çatışma bir türlü dinmemiştir, diğeri ise yeni kurulan devlet bu durumu 'iç işlere müdahale' olarak algılamıştır. Günümüzde ise Doğu Timor bahsi geçen nedenlerden ötürü henüz gelişme aşamasındaki bir hükümete sahiptir.

4.3 Adalet

Doğu Timor barış sürecinin en karmaşık zorluklarından biri, adaletin sağlanması sorunsalıdır. Doğu Timorlular için, 1975-1999 işgal süreci ve 1999 yılı milis saldırıları sırasında yaşanan insanlığa karşı suçların yargılanması önemli bir endişe kaynağı olmuştur. Keza yerlerinden edilen Doğu Timorluların ülkeye dönüşü, aile içi şiddetin artması ve toplumsal cinsiyet temelli sorunların gün yüzüne çıkması, ülkedeki adaletin aciliyetini ortaya koymuştur. Bu durum, BM içerisinde birtakım tartışmalara da yol açmıştır. BM, Doğu Timor'un adalet kurumlarının altyapısının nasıl ve hangi normatif temeller üzerine inşa edeceğine dair kafa karışıklığı yaşamıştır. Sürecin devamında ise kapsamlı bir soruşturma başlatmanın gerekliliğine karar verilmiştir. Katı prosedürler, kovuşturmalar, cezalar ve hapisanelerden oluşan geleneksel Avrupa-Amerikan yargı sistemi, Doğu Timor'da kurumsal olarak oluşturulmaya çalışılmıştır. UNTAET, 1999 yılı insanlığa karşı suçları araştırmak üzere Ciddi Suçlar Birimini (SCU/2000) kurmuştur. Ancak adli altyapısının yokluğu, yargılama süreci öncesi yaşanan kargaşa, farklı geçmişlere ya da bilgilere sahip hukukçuların varlığı ve Endonezya makamlarının işbirliği yapmaması, birimin hareketlerini sınırlandırmıştır. UNTAET'ten sonra adada faaliyet yürüten UNMISSET'in süreci kapatması ise, BM'nin Doğu Timor'daki adli güvenilirliğini olumsuz yönde etkilemiştir (Choabang, 2012).

Öte yandan BM personeli, adaya geldiğinde yıkılmış adliye binalarıyla yüzleşmiştir. Daha önceki mahkeme kayıtları ise yağmalanmış veya yok edilmiştir. Referandumdan sonra Endonezya hükümeti için çalışan personel de adadan ayrılmıştır. Dolayısıyla BM'nin, yönetecek bir sistemin kalmadığı bir bölgede adalet sistemini yeniden kurması gerekmiştir. Bu doğrultuda BM, adli eğitim ve mentorluk programları oluşturmuş ve insanlığa karşı suçların yargılanması için eğitim vermiştir. SCU, söz konusu sürecin bir ürünü olarak gelişmiştir. Ancak kuruluşundan yaklaşık üç yıl sonra, birçok kişi mahkemenin eksikliklerinden duyduğu hayal kırıklığını dile getirmiştir. Çünkü 1999'daki insanlığa karşı suçlardan yargılanan kişiler hakkında gerekli işlemler tam olarak yapılmamıştır. Endonezya'nın iade taleplerine uymaması ve SCU ile işbirliği yapmaması söz konusudur. Örneğin Joni Marques, 2001 yılında yürütülen Los Palos davasında insanlığa karşı suç işlediği gerekçesiyle mahkûm edilen kişilerden biridir. Fakat, bir insan hakları sivil toplum kuruluşu, bu davanın olması gereken asgari

şartları karşılamadığını savunmuştur. Oluşturdukları raporda, davayı yöneten özel heyetin tarafsızlığı ve savunma avukatının yetkinliği sorgulanmıştır. Bu bağlamda Doğu Timor'daki tüm sanıklara yeterli bir savunma sağlanıp sağlanmadığı şüpheli bulunmuştur. Sanıkların pek çoğu ön duruşmadan önce gözaltında tutulmuş ve hatta yargılanmadan yıllarca cezaevlerinde kalmışlardır. Tercüman veya yargıç eksikliği nedeniyle davalar sürekli ertelenmiştir (Katzenstein, 2003). 2001 yılında Kabul, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu (CAVR) kurularak gerçeğin araştırılması görevi verilmiştir. CAVR, faileri rehabilite etme ve suçları belgelemede başarılar kaydetmiş ve Doğu Timorlular tarafından iyi karşılanmıştır. Aynı zamanda yerel gelenekleri uluslararası insan hakları perspektifiyle birleştirme girişimi, istikrarsız bir dönemde olumlu bir gelişmeyi oluşturmuştur. 2003 yılı itibarıyla Endonezya makamlarının yargılamayı reddetmesi ise 221 şüphelinin akıbetinin belirsiz kalmasına yol açmıştır. Dolayısıyla Doğu Timor'da demokrasi ve adalet 'devam eden bir çalışma' olarak karşımıza çıkmaktadır. Freedom House (<https://freedomhouse.org>) tarafından yapılan araştırmada Doğu Timor, 2002-2008 yılları arasında 'kısmen özgür' bir ülke olarak listelenmiştir. Keza Ekonomist İstihbarat Birimi (EIU), Doğu Timor'un 'hibrit bir rejime' sahip olmadığını, ancak Endonezya ile eşit düzeyde 'kusurlu bir demokrasiye' sahip olduğunu belirtmiştir. (Myrntinen, 2009) Diğer bir ifadeyle Doğu Timor, siyasi ve sivil haklar bakımından hala zayıf bir ülke konumundadır.

5. SONUÇ

Doğu Timor'daki BM müdahalesi, 'liberal barış' düşüncesinin güvenilirliğini çeşitli şekillerde test etmiştir. Bir ülkede liberal barış sürecinin başlaması için o ülkeye dair uluslararası müdahale ya da koruma sorumluluğu şartlarının doğması gerekmektedir. Soğuk Savaş'ın ardından Kosova, Bosna, Somali, Sierra Leone ve Ruanda gibi ülkelerin yaşadıkları insani krizler 'liberal barış söylemini' ön plana çıkarmıştır. Başka bir deyişle insani krizler, uluslararası müdahaleler için çeşitli teorik kavramların gelişmesini sağlamıştır. Ancak BM'nin deneyimleri dikkate alınırsa, bu kavramları geliştirmeye devam edilip edilmeyeceği konusu açık bir sorundur. Çünkü söz konusu devletlerde uygulanan liberal barış yöntemi, istenilen başarıyı sağlayamamış ve kavramın sorgulanmasına yol açmıştır. Liberal barış, Batı düşünce sistemi ve geleneğinin, savaştan çıkmış toplumlara uyarlayan bir müdahale biçimidir. Bu barış müdahalelerinde, müdahale edenin çıkarları ve ideolojisi yerele yansıtıldığı için 'barış inşası' yüzeysel kalmaktadır. Bu nedenle BM'nin liberal barış deneyimlerinde Doğu Timor, kusurlu bir ulus-devleti temsil etmektedir. BM, Doğu Timor'da güvenliğini kontrol etmediği bir referanduma izin vermiştir. Referandum, Habibie Hükümeti tarafından teklif edilmiş ve yönetilmiştir. BM Doğu Timor kurumları ise, milis gruplara yardım eden Endonezya güçlerinin kontrolünü kaybetmiş ve bu gruplar aldıkları destekle ülkedeki iç karışıklığı sürekli hale getirmişlerdir. BM Genel Sekreterinin de belirttiği gibi, 'BM daha önce hiçbir devleti kurmaya ve yönetmeye kalkmamıştı.' Bu nedenle Doğu Timor'da geçici bir ekip kurulmuş, ancak ekip içerisindeki önemli bir uzmanlığa sahip olmayan insanlardan oluşturulmuştur. Tercüman ve yargıç eksikliği, farklı bölgelerden gelen hukukçuların farklı geleneklere sahip olması, kurulan hükümetin kendi içinde

yaşadığı siyasi anlaşmazlıklar gibi birçok nedenden ötürü, barış bir türlü istenilen zemine oturtulamamıştır. Bu anlamda BM'nin, Doğu Timor'da sadece barışı sağlaması ve savaşan taraflarla müzakere etmesi gerekmemiş; aynı zamanda siyasi istikrarı ve ekonomik kalkınmayı sağlaması, güvenilir ve demokratik kurumlar oluşturması gerekmiştir. Ancak BM, Doğu Timorluları barış hedefinin dışında bırakmıştır. Bu anlamda BM, Doğu Timor'da Batılı bir sivil toplum projesi oluşturmaya çalışmış ve bunun sonucunda başarısız olmuştur. Seçmenler (halk) ile geçici hükümet arasında toplumsal bir sözleşme düzenlenmemiştir. Keza, kurulan yeni hükümetin kendi anlayışını topluma uyarlamaya çalışması burada sorunlara neden olmuştur. Dolayısıyla güç, seçkin kesimler arasında yoğunlaşmıştır. Bu çerçevede çalışmada, liberal barış yöntemi ile sosyo-ekonomik durumun da hiçe sayıldığı ve sosyal adaletin ihmal edildiği savunulmuştur. Liberal barış yönteminin sığ doğasının, Batılı politika yapıcılarının toplum ve siyasi sistemlere ilişkin rasyonel ve neoliberal görüşleri yansıttığı belirtilmiştir. Çalışmada uluslararası yetkililerin ister ilgisizlikten ister kişisel çıkarlarından ötürü olsun, Doğu Timor'un geleceği hakkında sığ kararlar verdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Çünkü bir misyonla ülkeye gelen yetkililer, verilen görevlerin toplum üzerindeki etkilerini düşünmemişlerdir. Nitekim çalışmada, UNTAET gibi misyonların ülkenin daha çok fiziksel olarak yapılanmasıyla ilgilendikleri, milislerle ve toplumun kendisiyle yüzleşmedikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle çalışmada, 'hibrit barış yöntemi', sorunların çözülmesinde toplumun ihtiyaç duyduğu bir yöntem olarak belirlenmiştir. Bu alternatif yöntem, yerel toplulukların katılımını ve ihtiyaçlarını dikkate alarak, daha sürdürülebilir ve kapsamlı bir barışı sağlayabilecek normları içermektedir. Bu açıdan çalışmada, BM'nin gelecekteki rolü hakkında, yerel ve uluslararası normlar, kurumlar, yasalar, haklar, ihtiyaçlar ve çıkarlar arasında güç ve meşruiyete bağlı olarak özneler arasında arabuluculuk yapması durumunda, başarılı bir barış müdahalesi gerçekleştirebileceği ileri sürülmektedir. Sonuç olarak bu çalışmada, Soğuk Savaş sonrası dönemde uluslararası düzeyde yürütülen ve desteklenen liberal barış inşası pratiğindeki dönüşümün eksiklikleri ifade edilmiş ve Doğu Timor örneği üzerinden hibrit barış yönteminin önemi vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Anam, S. (2018). Peacebuilding: The shift towards a hybrid peace approach. *Journal Global & Strategis*, 9(1), 37-48. <https://doi.org/10.20473/jgs.9.1.2015.37-48>
- Azarkan, E. (2003). Uluslararası hukukta insanlığa karşı suçlar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, (52), 275-297.
- Bantekas, I., & Nash, S. (2009). *International criminal law*. Taylor & Francis.
- Berghof Vakfı (2018). *Berghof çatışma dönüşümü kavram dizini: Teori ve uygulamaya yönelik 20 kavramlaştırma*. (Çev. Nisan Alıcı). Berghof Foundation Operations.
- Bhabha, K. H. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Buckley-Zistel, S. (2008). *Conflict transformation and social change in Uganda: Remembering after violence*. Palgrave Macmillan.
- Cassese, A. (2003). *International criminal law*. Oxford University Press.
- Chataway, T. (2007). Towards normative consensus on responsibility to protect. *Griffith Law Review* 16(1), 193-224. <https://doi.org/10.1080/10383441.2007.10854588>
- Choabang, A. (2012). How well has the causality of the conflict in East Timor been reflected in its UN peacebuilding experience? *United Nations Peace and Progress*, 1(1), 33-46.
- Chopra, J. (2002). Building state failure in East Timor. *Development and Change* 33(5), 979-1000. <https://doi.org/10.1111/1467-7660.t01-1-00257>
- Clark, R. S. (1980). The "decolonization" of East Timor and the United Nations norms on self-determination and aggression. *The Yale Journal of World Public Order*. 7(2), 2-44.
- Cryer, R., Robinson D. & Vasiliev, S. (2007). *An introduction to international criminal law and procedure*. New York: Cambridge University Press.
- Çınar, Y. (2016). Çatışma sürecinden devlet inşasına: Doğu Timor. *Bilge Strateji*, 8(15), 85-112.
- Dalar, M. (2014). Yeni savaşlar yeni mi? Schmitt ve Kelsen bağlamında bir değerlendirme. *Mülkiye Dergisi* 38(3), 7-28.
- Eminoğlu, A., & Aydın, Y. (2021). Barış inşasında yeni bir yaklaşım olarak hibrit barış: Bosna-Hersek örneği. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 495-512. <https://doi.org/10.25287/ohuiibf.716653>
- Evans, G. (2008). *The responsibility to protect: Ending mass atrocity crimes once and for all*. Brookings Institutions Press.
- Francis, D. (2012). *People, peace and power: Conflict transformation in action*. Pluto Press.
- Gierzyz, D. (2010). From humanitarian intervention (HI) to responsibility to protect (R2P). *Criminal Justice Ethics*. 29(2), 110-128. <https://doi.org/10.1080/0731129X.2010.504424>
- Ishizuka, K. (2004). Australia's policy towards East Timor. *The Round Table*, 93(374), 271-285. <https://doi.org/10.1080/00358530410001679611>
- Jarstad, A. K. & Belloni, R. (2012). Introducing hybrid peace governance: Impact and prospects of liberal peacebuilding. *Global Governance*, 18, 1-6.
- Katzenstein, S. (2003). Hybrid tribunals: Searching for justice in East Timor. *Harvard Human Rights Journal*, 16, 245-278.
- Kingsbury, D. (2009). *East Timor: The price of liberty*. New York: Palgrave Macmillan.

- Lederach, J. P. (1997). *Building peace, sustainable reconciliation in divided societies*. Institute of Peace.
- Lederach, J. P. (2014). *The little book of conflict transformation*. Skyhorse Publishing.
- Mac Ginty, R. (2010). Hybrid peace: The interaction between top-down and bottom-up peace. *Security Dialogue* 41(4), 391-412. <https://doi.org/10.1177/0967010610374312>
- Maviş, V. (2017). İnsanlığa karşı suçlar ve soykırım suçu kapsamındaki cinsel şiddet fiilleri. *TBB Dergisi* 130, 13-54.
- Miall, H. (2004). Conflict transformation: A multi-dimensional task. *Berghof Research Center for Constructive Conflict Management*.
- Myrntinen, H. (2009). Timor-Leste a relapsing 'Success' story. *Taiwan Journal of Democracy*, 5(1), 219-239.
- Nair, S. (2000). Human rights, sovereignty, and the East Timor' question. *Global Society*, 14(1), 101-126. <https://doi.org/10.1080/13600820050001149>
- Nesbitt-Larking, P., Kinnvall, C., Capelos, T. & Dekker, H. (2014). *The Palgrave handbook of global political psychology*. Palgrave Macmillan.
- OHCHR (2003). *War crimes, crimes against humanity and genocide*. Geneva. [https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/CD/F S-2_Crimes_Final.pdf](https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Countries/CD/F%202_Crimes_Final.pdf)
- Richmond, O. P. (2015). The dilemmas of a hybrid peace: Negative or positive? *Cooperation and Conflict*, 50(1), 50-68. <https://doi.org/10.1177/0010836714537053>
- Richmond, O. & Franks, J. (2008). Liberal peacebuilding in Timor Leste: The emperor's new clothes? *International Peacekeeping* 15(2), 185-200. <https://doi.org/10.1080/13533310802041436>
- Smith, A. L. (2010). The role of the United Nations in East Timor's path to independence. *Asian Journal of Political Science*, 9(2), 25-53. <https://doi.org/10.1080/02185370108434190>
- Smith, M. (2003). *Peacekeeping in East Timor: The path to independence*. Boulder: Lynne Rienner Pub.
- Wallis, J., Kent L., Forsyth, M., Dinnen, S. & Bose, S. (2018). *Hybridity on the ground in peacebuilding and development: Critical conversations*. Australian National University Press.